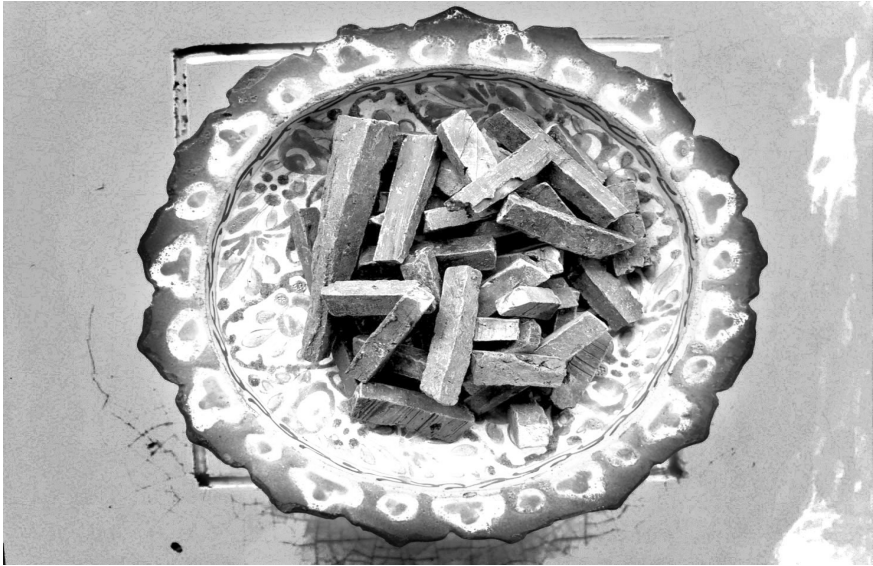

ภาพ: ดินลุ่ม

ที่มา: ผศ.ดร.อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล

ดินในฐานะอาหาร: จาก “จวนดิน” ในตำนานถึงอาหารที่เป็นดิน ในวัฒนธรรมไทย

Soil as Food: From the Myth of Nguan Din to Soil as Food
in Thai Culture

อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล¹

Aphilak Kasempholkoon

E-mail :aphilak@yahoo.com

Received: April 6, 2022

Revised: August 4, 2022

Accepted: August 10, 2022

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

Assistant Professor Dr., Department of Thai, Faculty of Liberal Arts, Mahidol University.

อนึ่ง งานวิจัยนี้ได้รับความช่วยเหลือในการค้นคว้าข้อมูลจากนางสาวอรรรา ภูริเดช ในฐานะผู้ช่วยวิจัย ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

In addition, this research was assisted in finding information from Ms. Ornvara Bhuridej as a research assistant. The researcher would like to thank you for this opportunity.

บทคัดย่อ

ในมิติวัฒนธรรมครั้งสังคมบรรพกาลมนุษย์บางกลุ่มเชื่อว่าถือกำเนิดมาจากดิน นับถือผิวดินเป็นเทพเจ้า และผีบรรพบุรุษ เมื่อจะทำอาหารก็นำดินมาทำแม่เตาไฟ ในครัวไฟ ครั้นจะทำพิธีกรรมสำคัญก็ต้องมีการ “ปลุกพระธรณี” หรือบอกกล่าวแก่ผิวดิน เมื่อตายก็ฝังลงดินคืนสู่อ้อมอกของแผ่นดิน นอกจากนี้ “ดิน” ยังนับเป็นอาหารชนิดแรกของมนุษย์ในตำนานทางพระพุทธศาสนา ดังปรากฏเรื่อง “จวนดิน” ซึ่งเป็นดินที่ถูกเผาไหม้จากไฟประลัยกัลป์ปรากฏในคัมภีร์อัคคัญสูตรและคัมภีร์ในกลุ่มจักรวาลวิทยาในสังคมไทย ด้วยเหตุนี้จึงน่าสนใจว่าร่องรอยการกินดินของมนุษย์ยังคงหลงเหลือในวัฒนธรรมไทยอย่างไร บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาดินในฐานะอาหารทั้งจากตำนานและในวิถีชีวิต โดยศึกษาจากเอกสาร ตำรา และคัมภีร์ต่าง ๆ ผลการศึกษาพบว่าในสังคมไทยมีพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับดินทั้งที่มาจากความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อใหม่คือ จากศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังพบนิทานและตำนานต่าง ๆ ที่กล่าวถึงอนุภาค “มนุษย์กินดิน” ส่วนในวิถีชีวิตจริงก็พบว่ามีการกินดินเช่นกัน โดยแบ่งดินที่กินเป็น 3 ประเภทคือ 1) ดินที่มีคุณลักษณะพิเศษ 2) ดินที่มีสรรพคุณพิเศษ และ 3) ดินที่มีอนุภาพพิเศษ การที่ปรากฏเรื่องราวมนุษย์กินดินในตำนาน นับเป็นหลักฐานการกินดินมาแต่สังคมบรรพกาลในชีวิตจริงสะท้อนให้เห็น 1) ดินกับการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ 2) ดินกับการแสดงว่ามนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ และ 3) ดินกับการแสดงว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

คำสำคัญ: ดินในฐานะอาหาร ดินในตำนาน มนุษย์กับธรรมชาติ อนุภาคดิน

Abstract

From the cultural point of view, some groups of primitive societies believed that they originated from the soil or the earth and regarded earth spirits as gods and ancestral spirits. When cooking, they brought clay to make a hearth in the kitchen. When doing important rituals, it must “awaken the earth” or tell the ghost of the earth. Even when someone died, he/she was buried back into the bosom of the land. In addition, “Soil” is considered to be the first food of human beings in the Buddhist legend, as appeared in “Nguan Din”, which is the soil burned by fire “Pralai-kalp”

as appeared in the Aggañña Sutta and scriptures in the cosmology group in Thai society. This is why it is interesting to study how the traces of humans eating soil still remains in Thai culture. This article therefore aimed to study soil as food both from legends and way of life by studying from documents, textbooks, and scriptures. The results of the study revealed that, in Thai society, there were rituals and beliefs about soil, both from traditional beliefs and new beliefs from Brahminism and Buddhism. It was also found that there were various tales and legends mentioning motif "Humans eat soil". In the real life, it was found that the soil was eaten as well and divided into 3 types of soil which are 1) soil with special characteristics, 2) soil with special properties, and 3) soil with special power. The mythological appearance of soil-eating humans is evidence of eating soil from primitive societies in the real world, reflecting 1) soil and the connection between man and nature; 2) soil and showing that man is one with nature, and 3) soil and the representation that humans are part of nature.

Keywords: soil as food, mythical soil, man and nature, soil motif

บทนำ

ดิน (Soil) เป็นวัตุธรรมชาติที่เป็นผลผลิตจากการแปรสภาพหรือผู้พังของหินและแร่ และอินทรีย์วัตถุผสมคลุกเคล้ากัน ประกอบไปด้วย 1) อนินทรีย์วัตถุ (Mineral Matter) ได้แก่ส่วนของแร่ต่าง ๆ ภายในหินซึ่งผู้พังสีกกร่อนเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยโดยทางเคมี ฟิสิกส์ และชีวเคมี 2) อินทรีย์วัตถุ (Organic Matter) ได้แก่ส่วนที่เกิดจากการเน่าเปื่อยผู้พังหรือสลายตัวของซากพืชซากสัตว์ที่ทับถมกัน มีอยู่ประมาณ 3) น้ำ ในสารละลายซึ่งพบอยู่ในช่องระหว่างเม็ดดิน (Aggregate) หรืออนุภาคดิน (Particle) และ 4) อากาศ อยู่ในที่ว่างระหว่างเม็ดดินหรืออนุภาคดิน ก๊าซส่วนใหญ่ที่พบทั่วไปในดิน ได้แก่ ไนโตรเจน ออกซิเจน และคาร์บอนไดออกไซด์ ดิน จึงเป็นตะกอนวัสดุบนเปลือกโลก ที่มีพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมอันได้แก่ บรรยากาศ น้ำ และสิ่งมีชีวิต ซึ่งเราจะเรียกตะกอนวัสดุเหล่านี้ว่า “ดิน” ก็ต่อเมื่อมีส่วนประกอบของ

สิ่งมีชีวิต เช่น ชากพืช ชากสัตว์ เข้ามาเกี่ยวข้อง และแม้ว่าเราจะเห็นว่ามีดินอยู่โดยทั่วไป ทั่วความจริงดินมีอยู่น้อยมากเมื่อเทียบสัดส่วนปริมาณกับหินที่อยู่บนเปลือกโลก แต่กระนั้นดินก็มีความสำคัญมากสำหรับสิ่งมีชีวิตบนพื้นโลก ดินตรึงธาตุไนโตรเจนและคาร์บอนจากบรรยากาศมาสร้างธาตุอาหารที่สำคัญสำหรับสิ่งมีชีวิต ในเวลาเดียวกัน สิ่งมีชีวิตเองก็ทำให้หินผุพังกลายเป็นดิน จะเห็นได้ว่า ดิน สิ่งมีชีวิต และสิ่งแวดล้อม มีอิทธิพลซึ่งกันและกันเป็นอย่างมาก (Learning Center for Earth Science and Astronomy, 2010, p. 5)

ส่วนในมิติวัฒนธรรมครั้งสังคมบรรพกาลมนุษย์บางกลุ่มเชื่อว่าถือกำเนิดมาจากดิน นับถือผิ ดินเป็นเทพเจ้า และผีบรรพบุรุษ เมื่อจะทำอาหารก็นำดินมาทำแม่เตาไฟ ในครัวไฟ ครั้นจะทำพิธีกรรมสำคัญก็ต้องมีการ “ปลุกพระธรณี” หรือ บอกกล่าวแก่ผิ ดิน เมื่อตายก็ฝังลงดินคืนสู่อ้อมอกของแผ่นดิน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าแม้นดินจะเป็นวัตถุที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติก็ตาม แต่ก็มี การให้ความหมาย ติความ และให้คุณค่า โดยมนุษย์จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีดินเป็นส่วนหนึ่งในเวลาต่อมา

เมื่อกล่าวถึง “ดิน” ในฐานะอาหาร “อาหาร” กลับไม่ใช่สิ่งที่คนส่วนใหญ่คุ้นเคย และดูเหมือนไม่เกี่ยวข้องกัน หากแต่เราอาจเคยได้ยินได้ฟังเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์กินดินในตำนานนิทานหรือเรื่องเล่าเก่าแก่ในท้องถิ่น สิ่งนี้อาจสร้างความประหลาดใจให้แก่คนในยุคปัจจุบัน แต่แท้จริงแล้วการ “กินดิน” อาจอยู่ในวิถีปกติในสังคมบรรพกาล ด้วยเหตุนี้จึงน่าสนใจว่าร่องรอยการกินดินของมนุษย์ยังคงหลงเหลือในวัฒนธรรมไทยอย่างไร บทความวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาดินในฐานะอาหารทั้งจากตำนานและในวิถีชีวิตจริง โดยที่ “อาหาร” ในบทความวิจัยนี้หมายถึงวัตถุทุกชนิดที่คนกิน ต้ม อม หรือนำเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าด้วยวิธีใด ๆ หรือในรูปลักษณะใด ๆ โดยหมายรวมถึงยารักษาโรคด้วย การศึกษาครั้งนี้ศึกษาผ่านเอกสาร ตำราและคำภีร์ต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจ สอบทานและสืบหาความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องมนุษย์กินดินในนิทานและตำนานกับเรื่องราวมนุษย์กินดินในวิถีชีวิตจริง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาดินในฐานะอาหารทั้งจากตำนานและวิถีชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. สำรวจ รวบรวมและศึกษาข้อมูลและองค์ความรู้เกี่ยวกับดินกินได้ในวัฒนธรรมไทย

2. ทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3. จัดกลุ่มและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยระเบียบวิธีทางคติชนวิทยา

4. เรียบเรียงและนำเสนอข้อมูล

5. สรุปและอภิปรายผลการศึกษา พร้อมข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

ในวัฒนธรรมตะวันตกมีคำศัพท์ว่า “Geophagia” หมายถึงการกินดิน หรือ วัตถุคล้ายดิน เช่น ดินเหนียว ซอล์ก หรือปลวก การกินดินนี้พบในสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ จำนวนมากและได้รับการบันทึกไว้ในโพรมีธมากกว่า 100 สายพันธุ์ Geophagia ยังเกิดขึ้นในมนุษย์และมักพบในเด็กและสตรีมีครรภ์ด้วย (Young, 2011, p.30) นอกจากนี้ยังพบว่าในหนังสือ Dixie's Forgotten People: the South's Poor Whites ระบุว่า การกินดิน หรือ Geophagia เป็นเรื่องธรรมดาในหมู่คนผิวขาวที่ยากจน ในสหรัฐอเมริกาตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 และมักถูกกล่าวถึงในวรรณกรรมโดยระบุว่า “ผู้ชายหลายคนเชื่อว่า การกินดินเหนียวช่วยเพิ่มสมรรถภาพทางเพศ และผู้หญิงบางคนอ้างว่าการกินดินช่วยให้หญิงตั้งครรภ์คลอดบุตรได้ง่าย” (Flynt, 2004, p. 40)

ส่วนในโลกตะวันออกพบว่าเป็นเมืองตูบัน (Tuban) ประเทศอินโดนีเซีย เป็นแหล่งผลิตขนมดินที่มีชื่อว่า แอมโป (Ampo) ขนมท้องถิ่นชั้นเลิศของชาวอินโดนีเซีย ทำจากดินธรรมชาติล้วน ๆ ที่ได้จากท้องถิ่น สำหรับการทำขนมดิน หรือ “แอมโป” เป็นสิ่งที่ทำสืบทอดกันมาของหมู่บ้านรุ่นต่อรุ่น แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดของการทำแอมโป คือ คุณภาพของดิน ซึ่งการทำแอมโปนั้น หลังจากเก็บดินมาได้แล้ว จะนำมาดินมาตีจนแข็งเป็นก้อนสี่เหลี่ยม จากนั้นขูดเนื้อดินให้มันเป็นแท่งด้วยไม้ไผ่บาง ๆ แล้วนำดินที่มันเป็นแท่งไปอบรมควันในหม้อดินเผาขนาดใหญ่ทิ้งไว้ประมาณ 30 นาที จึงนำมารับประทาน รสชาติของขนมดินนี้คล้ายกับกินครีม ช่วยให้อาหารย่อย และหากหญิงมีครรภ์ได้รับประทานจะทำให้เด็กในครรภ์มีสุขภาพผิวดี (Baothong, 2010, p. 6)

จากที่นำเสนอมาข้างต้นจะเห็นว่าการกินดินพบในหลายวัฒนธรรมทั้งในโลก ตะวันตกและโลกตะวันออก จากการสำรวจพบว่าในวัฒนธรรมไทยมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับ ดินและการกินดินเช่นกัน ดังจะได้นำเสนอต่อไป

1. เทพ ธรณี และผิวดิน: พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับดิน

ดินเป็นธรรมชาติที่ใกล้ชิดมนุษย์อย่างหนึ่ง มีความสำคัญกับมนุษย์ในมิติ ความเชื่อมาแต่ครั้งสังคมบรรพกาล และส่งสมสืบทอดเรื่อยมาจนถึงสังคมปัจจุบัน ดังที่ เรายังคงพบเทพเจ้าและพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับดินในสังคมไทย

1.1 สิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับดิน

ก. พระธรณี หรือ พระศรีวิสุนธราเป็นเทพีแห่งพื้นแผ่นดิน ในวัฒนธรรมไทยได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ สันนิษฐานว่าแนวคิด พระธรณีมีวิวัฒนาการมาจากแนวคิดเทพเจ้าและพระแม่แห่งพื้นดิน พระแม่ปฤถวี ในศาสนาฮินดูยุคพระเวท และต่อมาได้วิวัฒนาการเป็นแนวคิดพระภูเทวี ในฐานะ พระชายาของพระวิษณุ พระภูเทวีมีพระนามต่าง ๆ ที่เรียกอย่างหลากหลาย หนึ่งในนั้น คือพระนามพระศรีวิสุนธรา หรือพระปสุธาสำหรับในประเทศไทยมีการบันทึกเหตุการณ์ นี้ไว้อย่างชัดเจนในปฐมสมโพธิกถา ฉบับพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสซึ่งทรงแปลในสมัยรัชกาลที่ 3 (Arunsak, 2017, p. 78)

ข. พระภูมิและจุตุโลกบาล คติเรื่องพระภูมิและจุตุโลกบาล นับเป็นกลุ่มเทพที่เกี่ยวกับการดูแลผืนดิน ได้รับอิทธิพลมาจากคติศาสนาพราหมณ์ฮินดู เช่นกันกับพระธรณี หากแต่พระภูมิจะมีการแบ่งย่อยพื้นที่ในความรับผิดชอบที่ต้องดูแล ตามการใช้ประโยชน์จากผืนดินในรูปแบบต่าง ๆ ดังที่ในตำราพรหมชาติ (Wiryaburana, et al., 1968, pp. 306-309) แบ่งพระภูมิเป็น 9 องค์ แต่ละองค์ครอบครองดูแล แผ่นดินพื้นที่ต่าง ๆ เช่น พระชัยมงคล ครอบครองเคหสถานบ้านเรือน พระเทพเนน ครอบครองคอกสัตว์ พระชัยศัพณ์ ครอบครองยุงฉาง

ส่วนจุตุโลกบาล หรือจตุมาหาราชิกา เป็นอิทธิพลมาจาก ความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนา เป็นเทวดาที่ดูแลผืนดินในโลกมนุษย์ มี 4 องค์ แบ่งพื้นที่ การครอบครองเป็นทิศต่าง ๆ ได้แก่ ท้าวเวสสุวัณ หรือ ท้าวเวร รักษาโลกด้านทิศเหนือ ทำหน้าที่ปกครองยักษ์ ท้าววิรุฬหก รักษาโลกด้านทิศใต้ ทำหน้าที่ปกครองกุมภัณฑ์ ท้าววิรูปักษ์ รักษาโลกด้านทิศตะวันตก ทำหน้าที่ปกครองนาค และ ท้าวธตรฐ รักษาโลก ด้านทิศตะวันออก ทำหน้าที่ปกครองคนธรรพ์

ค. นางโกควติ เป็นความเชื่อที่พบในภาคกลางและภาคใต้ เนื้อหาเกี่ยวกับตำนานการสร้างโลกและจักรวาล ที่อาศัยเค้ามูลจากความเชื่อทางศาสนา พราหมณ์ผสมผสานกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนา และความเชื่อท้องถิ่น กล่าวถึงพระอิศวรว่า พระองค์มีความประสงค์จะนำเนื้อของหญิงสาวมาตั้งแผ่นดิน โดยได้ขุบหญิงสาวขึ้นมาคนหนึ่งให้ชื่อว่า "นางโกควติ" นางมีความยินดีที่จะสละร่างกายให้เป็นทาน เพื่อสร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ บนพื้นโลก พระอิศวรใช้พระขรรค์ตัดเนื้อของนางทิ้งลงมา กลายเป็นแผ่นดิน อวัยวะส่วนอื่นได้กลายเป็นสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ ดวงตาเป็นพระจันทร์และพระอาทิตย์ หัวใจเป็นดาว เลือดเป็นแม่น้ำ หนังเป็นแผ่นฟ้า กระดูกเป็นไม้ขนานพรรณพินและเล็บเป็นภูเขา เอ็นเป็นเถาวัลย์ ขนเป็นต้นหญ้าต่าง ๆ ต้นหญ้าคาออกดอกกลายเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ ทั้งจักรวาล นางโกควติสละร่างกายของนางเพื่อพลีบูชาให้เกิดเป็นสังขารมณฑลต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อสัตว์โลกทั้งปวง เป็นพระคุณอันยิ่งใหญ่ที่ทำให้นางโกควติมีความสำคัญยิ่งต่อมนุษย์ โดยเฉพาะชาวภาคใต้ เมื่อทำการมงคลใด ๆ หรือจัดพิธีบวงสรวงพระภูมิ ผู้ประกอบพิธีต้องอัญเชิญและบูชานางด้วยผู้หญิง บรรดาศิลปินพื้นบ้าน เช่น หนังตะลุง มโนราห์ ซึ่งต้องปลุกโรงแสดงขึ้นเป็นการเฉพาะ ก่อนการแสดงต้องเบิกโรงขอที่ตั้งโรงจากพระภูมิ และจากนางโกควติเสียก่อน ทั้งนี้ด้วยความเชื่อว่าจะเกิดเป็นมงคล ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง คติความเชื่อนี้ปัจจุบันยังคงยึดถือกันอย่างเหนียวแน่นของชาวบ้านอันเป็นชาวไทยพุทธในภาคใต้ (Department of Cultural Promotion, 2012, p. 3)

ง. ฝิโป่ง ฝิโป่งเป็นผิดินตามความเชื่อดั้งเดิม อยู่ในกลุ่มผีหลักในเป็นที่รับรู้กันทั่วไป คือ ผีทุ่ง ผีท่า ผีป่า ผิโป่ง ดังที่ Kasempholkoon (2012, pp. 97-98) ได้ศึกษาพิธีสงฆ์ในบ้าน หรือ บุญส่งของชาวจังหวัดตราด ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ในบทอภินิหารได้กล่าวถึงฝิโป่งไว้ “วันนี้พวกข้าเจตนาร่วมกัน ได้นำอาหารคาวหวานล้วน ๆ เชิญท่านมารับ ข้าวกับทั้งมวลทุกสิ่งสมควร มารับเอาไป แล้วอย่ากังวล ทำให้คนวุ่นวาย ทั้งเด็กผู้ใหญ่ จงไปถิ่นฐาน บรรดาพวกข้า นายบ่าวทั้งนั้นรีบพลัน ลนลาน ชมซานรีบไป ฝิทุ่ง ฝินา ฝิป่า ฝิโป่ง ทั้งฝิตายโหง ทั้งสิ้นทั้งหลายต่าง ๆ อย่าช้า รับอาหารไป เร็ว ๆ ใด ๆ จงไปรีบไป”

“โป่ง” เป็นชื่อดินชนิดหนึ่ง ตามป่าทั่วไปเราจะพบสัตว์ป่ากินโป่งซึ่งเป็นดินที่มีธาตุอาหารพิเศษบำรุงให้สัตว์สมบูรณ์ตามธรรมชาติ ดินโป่งแต่ละที่มีความแตกต่างกันไปบ้างตามความเข้มข้นของธาตุอาหาร ขณะเดียวกันธาตุเหล่านั้น

บางครั้งมีพิษต่อคนบางคนที่มีความต้านทานไม่เพียงพอ ดินโป่งนี้ในทางเภสัชกรรมไทย เป็นเครื่องยาที่มีสรรพคุณในการรักษาฝีเฝือกโป่งนี้ ชาวล้านนาเรียกกันว่า "ฝีโป่งดงดำ" สามารถแปลงร่างเป็นสัตว์เข้ากำบังตัวคนผู้ใดผู้หนึ่งเพื่อหลอกคนอื่น ๆ หลงเข้าใจว่าเป็น สัตว์ป่าจึงยิงร่างฝีสัตว์กำบังสิ้นเสียงปืนกลับเกิดเสียงคนร้องโอดโอยครวญครางกลายเป็นว่าพรานล่าสัตว์ยิงพรานด้วยกันเองกลายเป็นฝีเฝือกโป่งอยู่กับวิญญาณสัตว์ต่อไป บางครั้งฝีโป่งป่าจะใส่ "ยา" หรือจวนพิษโป่งลงในตัวคนที่ไปเดินล่าสัตว์ตามโป่ง จนมีอาการหัวเข่าบวม ผู้คนทั่วไปเรียกกันว่า "โรคโป่ง" (Phrommathep, 2012, p. 6)

1.2 ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับดิน

ก. พิธีปลุกนางธรณี เป็นพิธีที่มักจะทำเมื่อจะทำพิธีกรรมสำคัญ เป็นขั้นตอนแรกก่อนจะทำพิธีกรรมสำคัญ เสมือนบอกกล่าวและขอให้ดูแลคุ้มครอง ให้การจัดพิธีราบรื่น หรือ บันดาลให้พื้นที่ที่ประกอบพิธีกรรมมีความอุดมสมบูรณ์ ดังเช่นที่ Boonpitak et al. (2016, pp. 100-101) เก็บข้อมูลพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลุกข้าว ของชาวนาในจังหวัดกำแพงเพชร พบว่า เมื่อชาวนาเริ่มไถหว่านให้ทองคำค่าปลุกแม่ นางธรณี เชื่อว่าแม่ธรณีจะดูแลต้นข้าวให้อุดมสมบูรณ์ โดยค่าปลุกพระนางธรณี มีความว่า “ลูกๆ ท้าวบุญส่ง นางกรรกาลี แม่ นางธรณีनों”

ภาพที่ 1 พิธีปลุกนางธรณี ก่อนทำพิธีไหว้ผีโรง ของชาวซอง ต.ทุ่งไถ่ดัก อ.เมือง จ.ตราด

ข. ประเพณีแรกนา หรือ ผีตาแฮก เป็นประเพณีที่นิยมในราวเดือน 6 เริ่มต้นฤดูกาลปลูกข้าว พิธีกรรมนี้เป็นการบอกกล่าวดินก่อนทำนา คือการทำนาครั้งแรก หรือ แรกไถดินทำนา ในพิธีหลวงเรียกว่า พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ส่วนของชาวบ้านมีพิธีเช่นนี้เรียกว่า แรกนา ในอีสาน เรียกว่า ผีตาแฮก ผีตาแฮกจะคอยอยู่เฝ้านาตาแฮกและที่นาทั้งหมด โดยสิงสถิตอยู่ที่บ้านซึ่งชาวนาจัดให้ นาตาแฮก คือนาเสี่ยงทายผลผลิตข้าวของชาวอีสาน มีลักษณะเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมขนาดเล็กไว้ตามคันนา หรืออาจเป็นเนินดินที่สูงกว่าปกติ มีต้นข้าวปักดำเป็นแถว จำนวน 11 ต้น โดยเชื่อกันว่า ในนาตาแฮกจะมีผีตาแฮกคอยดูแลต้นข้าวอยู่ หากต้นข้าวในนาตาแฮกทั้ง 11 ต้น เจริญงอกงามจนสามารถออกรวงได้แล้ว ผลผลิตของที่นาในปีนั้นก็จะดี ชาวนาในภาคอีสาน จึงให้ความสำคัญกับนาตาแฮกเป็นอย่างมาก (Office of Information Technology, Sukhothai Thammathirat Open University, 2019, p. 3)

1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับดิน

ก. ความเชื่อเรื่องแม่มกดิน พรหมจะมาเป็นลูก มีความเชื่อว่าหญิงมีครรภ์มักอยากกินของแปลกๆ บางคนกินดิน กินถ่าน กินดินสอพอง ในคัมภีร์พรหมจินดากล่าวถึงอาการแพ้ท้องไว้ว่า “หากมารดาอยากกินมัจฉมังสา เนื้อปลา และสิ่งของสดคาว ท่านว่าสัตว์นรกมาปฏิสนธิ หากอยากกินน้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ำตาล ท่านว่ามาแต่สวรรค์ลงมาเกิด หากอยากกินสรรพผลไม้มั ท่านว่าดิรัจฉานมาปฏิสนธิ หากอยากกินดิน ท่านว่าพรหมลงมาปฏิสนธิ หากอยากกินสิ่งเผ็ดร้อน ท่านว่ามนุษย์มาปฏิสนธิ” (Savanayon, 2006, p. 89)

ข. ความเชื่อเรื่องมนุษย์กำเนิดจากดิน ในวรรณคดีลานนาและลานช้างโบราณมีการกล่าวถึง ปู่สังกะสา กับ ย่าสังกะสี เป็นมนุษย์ชายหญิงคู่แรกของโลก การถือกำเนิดล้วนเกี่ยวข้องกับดิน ดังที่ Mitpraphan (2012, pp. 225-226) กล่าวถึงวรรณคดีเรื่อง ปถมมูลมูลี (ล้านนา) ในครั้งบรรพกาลยังไม่มีจักรวาล ไม่มีโลก ไม่เทวดา มนุษย์และสัตว์ มีแต่อากาศว่างเปล่าซึ่งมีความร้อนและความเย็น ความร้อนและความเย็นมากระทบกันเกิดเป็นธาตุลม ธาตุลมจำนวนมากมารวมกันเกิดเป็นแผ่นดินและน้ำ ความร้อนและความเย็นยังทำให้เกิดน้ำค้างและหมอกลอยขึ้นจนเกิดเป็นฝนตกลงมา บนแผ่นดินก็เกิดมีก้อนหินและแร่ และเกิดสิ่งเหล่านี้ตามลำดับ ได้แก่ ตะไคร่น้ำ ต้นหญ้า เถาวัลย์ ต้นไม้ ต่อมาก็เกิดสัตว์ขึ้นมาจากธาตุดินตามลำดับได้แก่ สัตว์จำพวกหนอน สัตว์จำพวกแมลง สัตว์มีเลือด สัตว์มีกระดูก และสุดท้ายก็เกิดมนุษย์เพศหญิงขึ้นจากธาตุดิน ชื่ออดีตถึงไคยะสังกะสี ดมแต่กลิ่นดอกไม้ต่างอาหาร

ส่วนในปฐมกับปณิบัติสาน กล่าวถึงเรื่องราวการสร้างโลกไว้ว่า ในครั้งบรรพกาลท้องฟ้ามีขนาดเท่าเกล็ดหอย แผ่นดินมีขนาดเท่ารอยกระจก ยังไม่มีโลก ไม่มีพระอาทิตย์ ไม่มีพระจันทร์ ไม่มีดวงดาว ไม่มีสิ่งมีชีวิตใด ๆ มีแต่อากาศกว้างสุดประมาณ ต่อมาเมื่อลูกแก้ววิเศษ 3 ลูกเกิดขึ้นและก่อตัวเป็นธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟและธาตุดิน ธาตุลมพัดแม่น้ำเกิดเป็นปลาอานนท์บนแผ่นดิน เกิดเป็นก้อนหินและพื้นดิน พื้นดินแยกเป็น 2 แผ่น แผ่นหนึ่งเกิดมนุษย์ผู้หญิงคือยาโคยะสังคะสี อีกแผ่นหนึ่งเกิดมนุษย์ผู้ชายคือปุโคยะสังคะสี

ค. ความเชื่อเรื่องก่อนออกเดินทาง/ทัพให้หยิบดินใส่หิ้ว เมื่อจะออกเดินทาง หรือออกไปราชการสงครามแต่โบราณจะให้มือหยิบดินใส่ศีรษะ แล้วขอबारมีพระแม่ธรณีคุ้มครอง โดยวิธีทำคือ กลั้นใจ หยิบดิน ใส่มือจำนวนหนึ่ง แล้วตั้งนะโม 3 จบ จากนั้นกล่าว “แม่ธรณีเอ๋ย อยู่แล้วหรือยัง” แล้วกล่าวตอบเองว่า “อยู่” กล่าวต่อไปว่า “ขอฝากตัวข้าพเจ้าบ้าง สังขตังโลกะวิธู สารพัดศัตร์วินาศสันติ” แล้วจึงนำดินใส่ศีรษะ (Chinworasiriwat, 2020, p. 4)

2. ดินในฐานะอาหาร ที่ปรากฏในนิทานตำนาน

นิทานและตำนานที่ปรากฏในสังคมไทยมีการกล่าวถึงดินในฐานะอาหาร ดังพบในเรื่องเล่าต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ดินในฐานะอาหารที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ก. จัวนดิน กระบิดิน และเครือดิน ในอัครคัมภีร์พุทธศาสนา เป็นคัมภีร์ในพระสูตรต้นปิฎก ซึ่งแสดงถึงกำเนิดของโลกและจักรวาล เป็นเรื่องราวของพรหมที่ลงมากินจวนดินแล้วทำให้กลายเป็นมนุษย์ สถานะของพรหมหายไป เกิดเป็นมนุษย์ชุดแรกของโลก เนื้อเรื่องกล่าวถึง เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ สัตว์ย่อมเกิดในชั้นอาภัสสรพรหมสำเร็จทางใจ มีปิตุเป็นอาหาร มีรัศมีขานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลเวลาช้านาน ครั้งนั้นจักรวาลมีดินแลไม่เห็นอะไร ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏกลางวันและกลางคืนก็ยังไม่ปรากฏเพศชายและเพศหญิงก็ยังไม่ปรากฏสัตว์ทั้งหลายถึงซึ่งอันนับเพียงว่าสัตว์เหล่านั้นต่อมา เกิด “จวนดิน” ลอยอยู่บนน้ำทั่วไป เหมือนนมสดที่บุคคลที่เคี้ยวให้งวดแล้วตั้งไว้ให้เย็นจับเป็นฝ้าอยู่ข้างบน ฉะนั้นจวนดินนั้นถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดุจรวงผึ้งอันหาโทษมิได้ คราวที่สัตว์พยายามเพื่อจะขึ้นจวนดินให้เป็นคำ ๆ ด้วยมือแล้วบริโภคอยู่นั้น รัศมีกายของสัตว์เหล่านั้นค่อย ๆ

หายไป ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ปรากฏเมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏแล้ว ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ปรากฏเมื่อดวงดาวนักษัตรปรากฏแล้ว กลางคืนและกลางวันก็ปรากฏ โลกนี้จึงกลับเจริญขึ้นมาอีก

ต่อมาวันดินอาหารของสัตว์เหล่านั้นหายไป แล้วก็เกิดมี “กระบิดิน” กระบิดินนั้นปรากฏคล้ายเห็ด สัตว์เหล่านั้นบริโภคกระบิดินอยู่ ดำรงอยู่ได้สั้นกาลช้านาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิพรรณก็ปรากฏว่าแตกต่างกันไป สัตว์บางพวกมีผิพรรณงาม สัตว์บางพวกมีผิพรรณไม่งาม ในสัตว์ทั้งสองจำพวกนั้น สัตว์ที่พวกผิพรรณงามพากันดูหมิ่นสัตว์ที่มีผิพรรณไม่งามว่า พวกเรามีผิพรรณดีกว่า พวกท่าน พวกท่านมีผิพรรณเลวกว่าพวกเรา ดังนี้ เมื่อสัตว์ทั้งสองพวกนั้นเกิดมีการ วิวาท ดูหมิ่นกันขึ้น เพราะทะนงตัวเพราะเรื่องผิพรรณเป็นปัจจัย กระบิดินก็หายไป เมื่อกระบิดินหายไป ก็เกิดมี “เครือดิน” ขึ้น เครือดินนั้นปรากฏคล้ายผลมะพร้าวทีเดียว เครือดินนั้นถึงพร้อมด้วยสี รส กลิ่น มีสีกัลยาเนยใส หรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดุจ รวงผึ้งเล็ก (Baanjomut, 2000, p. 6)

ข. **จวนดินในบัณฑิตวรรควรรณา 8 เรื่องกิกษุ 500 รูป** เป็น นิทานธรรมบท กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกิกษุ 500 รูป ครั้นนั้นเสด็จไปเมืองเวรัญชา พราหมณ์ชื่อว่าเวรัญชะทูลนิมนต์แล้ว จึงเสด็จ จำพรรษาพร้อมด้วยกิกษุ 500 รูป กิกษุเที่ยวไปบิณฑบาตตลอดเมืองเวรัญชา ทั้งภายใน ภายนอก เมื่อไม่ได้บิณฑบาต จึงลำบากมาก พวกพ่อค้ามาจัดแจงกิกษา มีข้าวแดง ราวแห้งหนึ่ง ๆ เพื่อกิกษุเหล่านั้น พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นกิกษุเหล่านั้นลำบาก ได้มีความประสงค์จะให้กิกษุฉัน “จวนดิน” แสดงให้เห็นว่า “จวนดิน” ยังอาจมีอยู่จริง และการกินจวนดินในครั้งพุทธกาลมีบันทึกอยู่ (ไม่ได้เป็นสิ่งที่หายไปเมื่อครั้งกำเนิดโลก และพรหมมาากินเมื่อต้นกัป) สัมพันธ์กับเรื่องราวในอัครคัมภีร์ (Dhammapadattha, 2008, p. 5)

2.2 ดินในฐานะอาหารที่ปรากฏในตำนาน

ก. **จวนดินในตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ** เป็นตำนานเมืองโบราณ ในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน เนื้อหาตอนต้นตำนานกล่าวถึงกำเนิดโลก ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์อัครคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ดังที่ในตำนานกล่าวถึง จวนดิน พรหมที่ลงมากินจวนดิน และเมื่อกินจวนดินเป็นอาหารก็เปลี่ยนสถานะจาก พรหมกลายเป็นมนุษย์ ดังความว่า “ครั้งนั้นแผ่นดินใหญ่ทั้งล้นก็บังเกิดเป็นจวนดิน

ราบงามเสมอเหมือนหน้ากลองชัย และแผ่นดินนั้นมีกลิ่นหอมและรสหวานที่สุด ส่วนโอชารสของแผ่นดิน ก็หอมทราบสร้านตลอดขึ้นไปจนถึงชั้น อภินิภูพรหมโพ้น ครั้นนั้นพรหมทั้งหลายประมาณ ๘๔,๐๐๐ องค์ ก็จุติจากพรหมโลก ลงมาถืออุปปาติก ปฏิสนธิมีอัตภาพอันเป็นทิพย์และมีร่างกายใหญ่โต ส่วนสูงประมาณได้ ๒๕ วาของมนุษย์ เรายืนและมีรัศมีสว่างไปประมาณได้ ๒๕ วา เป็นปริณิพจน์เหมือน กันทุก ๆ องค์ และพรหมเหล่านั้นได้ชื่อว่า พราหมณะ พราหมณ์ โดย เหตุอาศัยพรหมโคตร พราหมณ์ เหล่านั้นจึงได้กฎหมายวางไว้เพื่อให้ รู้ว่าตัวเป็นมนุษย์ที่แท้จริง ก็กินวันดินที่มีรสหวาน เหมือนน้ำผึ้ง นั้นแหละเป็นอาหาร เหมือน ๆ กันหมดทุกคน พราหมณ์เหล่านั้นมิได้ ทำมาหากิน และมีศีล ๕ สำหรับตัวทุกคน มิได้เรียก กันว่า พ่อ แม่ พี่ และน้องเลย โดยที่ ได้เกิดมาพร้อมในขณะเดียวกัน จึงเรียกกันแต่เพียงว่า มานพ และนารีเท่านั้น แต่อาศัย ที่ได้กินวันดินเป็นอาหารก็บังเกิดก็มีราคะตัณหาขึ้น ก็ได้กระทำการสร้าง เสพจนบังเกิด บุตรขึ้นมากมาย แผ่นดินไปทั่วเมืองกุจฉาวดี และพราหมณ์ปฐมเหล่านั้น เมื่อตั้งอยู่ในอายุ เขตต์ได้สองไชยหนึ่งแล้ว ก็จุติไปพร้อมกันทั้งหมด” (Fine Arts Department, 1939, p. 8)

ข. ดินใจกลางเมืองในตำนานมอญ เรื่องราชาธิราช เป็นเรื่องราว ตำนานประวัติศาสตร์มอญ-พม่า มีอนุภาคเหตุการณ์สำคัญตอนหนึ่งที่เป็นที่จดจำคือ “การดินใจกลางเมืองศัตรู” เป็นเหตุการณ์ของพระเจ้าราชาธิราช เมื่อครั้งเสด็จมา ที่เมืองพะสิม ได้รับสั่งประหารพระโอรสน้อย “พ่อลาวแก่นท้าว” ซึ่งพระชนมายุเพียง เจ็ดพรรษา ประทับอยู่ในหงสาวดี (Phayre, 1873, p. 47) ในหนังสือราชาธิราช ฉบับ แปลภาษาไทยของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้บรรยายไว้ว่า พ่อลาวแก่นท้าวได้ขอให้ เพชฌฆาตพาพระองค์ไปนมัสการพระธาตุมูเตาก่อนจะทรงถูกสำเร็จโทษ ทรงถอดพระ มาลาที่ทรงอยู่นั้นบูชาพระเจดีย์ และได้ตั้งสัตยาธิษฐานไว้ดังนี้

“ข้าพเจ้าจะเป็นขบถคิดประทุษร้ายต่อสมเด็จพระราชบิดาหามิได้ บัดนี้พระราชบิดาให้ประหารชีวิตข้าพเจ้าผู้หาความผิดมิได้เสีย เดชะผลอันในสงส์ที่ข้าพเจ้า ได้เฝ้าพระมหามาลาออกกระทำพุทธบูชา ถ้าข้าพเจ้าตายแล้วขอให้ได้ไปเกิดในครรภ์ พระอัครมเหสีสมเด็จพระเจ้ามณฑิเรศทอง ณ กรุงรัตนบรูสะอังวะเถิด ถ้าอายุข้าพเจ้า ได้ยี่สิบสองปีแล้ว ขอให้ได้ทำสงครามด้วยพระราชบิดาองค์นี้จึงได้ แลเมื่อข้าพเจ้าไป ถือปฏิสนธิในครรภ์พระมารดานั้น ขอให้พระราชมารดาอยากเสวยดินในกลางใจเมือง หงสาวดีนี้ ให้ได้ล้มความปรารถนาทุกประการ” (Chao Phraya Phra Klang (Hon), 1946, p. 6)

พระเจ้าราชาธิราช ถูกรบกวพระทัยเป็นอันมากเมื่อพระองค์ได้ยินเรื่องคำสาบาน และพระองค์ตื่นตระหนกมากขึ้นเมื่อพระมหาลีฮ่องคหนึ่งของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแห่งอังวะ ได้เสวยอาหารต่างๆ ที่นำมาจากพม่าตอนล่างก่อนที่จะพระนางจะตั้งครรภ์ พระนางให้กำเนิดมังรายกะยอขวา หนึ่งปีหลังจากการสิ้นพระชนม์ของพ่อลาวแก่นท้าว เมื่อเติบโตขึ้นมังรายกะยอขวาได้เป็นแม่ทัพผู้มีความสามารถของอาณาจักรอังวะในการรุกรานอาณาจักรหงสาวดีช่วงสงครามสี่สิบปี (Harvey, 1925, p. 125)

ขณะนั้นนางอัคคมเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงพระครรภ์ ให้บังเกิดความปรารถนาอยากเสวยดินกลางใจกรุงหงสาวดี จึงกราบทูลพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า ข้าพเจ้าแพ้ครรภ์อยากจะกินดินกลางใจเมืองหงสาวดี ขอพระองค์ได้ทรงโปรดให้ทูตลงไปขอมาจได้ พระเจ้ามณเฑียรทองได้ทรงฟังดังนั้น ก็ให้แต่งพระราชสาส์นแลจัดเครื่องราชบรรณาการพอสมควร ครั้นสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งในพระราชสาส์นนั้นแล้ว ก็ทรงทราบว่ พ่อลาวแก่นท้าวไปเกิดในครรภ์พระอัคคมเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ด้วยต้องคำอธิษฐานซึ่งให้จดหมายไว้ว่านั้นสมจริงมิได้ผิด ทรงพระดำริหว่า อ้ายลูกคนนี้นั้นไปมันจะทำความเดือดร้อนให้ใหญ่ไกรธกันเปนมั่นคง ซึ่งมันตั้งปรารถนาด้วยความแค้นว่า เมื่อแม่ทรงครรภ์ให้อยากกินดินกลางใจเมืองมอญ มันคิดตามกำลังพาลหวังจะข่มอำนาจเราให้ตกต่ำ ตัวมันจะได้มีสง่าเดชาภาพ อันจะให้ดินกลางใจเมืองไปนั้นหาควรไม่ เพื่อจะเป็นจริงตามความปรารถนาของมัน จึงตรัสสั่งให้ชุดดินในที่จันทคาระสถานเก่าเอามาอบปรุงให้หอมกลิ่นดีแล้ว ใส่ในผะอบทองประดับพลอยอันงาม ถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงเอาผะอบทองใส่ดินนั้น พระราชทานแก่พระอัคคมเหสีฯ ก็มีพระทัยชื่นชม ได้เสวยดินกลางใจเมืองมอญสมความปรารถนาแล้วก็บ้นเทาพระโทหะพาละ มีพระทัยยินดียิ่งนัก (Chao Phraya Phra Klang (Hon), 1946, p. 7)

ค. จัวนดินในโองการแข่งน้ำ โองการแข่งน้ำเป็นวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น เป็นโองการที่พราหมณ์ใช้อ่านหรือสวดในพิธีศรีสังฆปาณกาลหรือพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เนื้อเรื่องเริ่มด้วยการสรรเสริญเทพเจ้าทั้งสาม คือพระนารายณ์ พระอิศวร และพระพรหม กล่าวถึงเหตุการณ์ ไฟล้างโลก น้ำท่วมโลก การสร้างโลก ในตอนต้นนี้เป็นเนื้อหาเชิงตำนานได้อิทธิพลมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา คืออัครคัมภีร์สุตตร มีการกล่าวถึงพรหมมาकिनัจวันดิน ดังตอนที่พรหมพากันชิมจันวันดิน แสงสว่างจากกายก็หายไป ทัวทั้งโลกมืดมิดราวกับดับได้ ความว่า

- ๑ จิ้งเจ้าตั้งผ้าเผือกผาเยอ ผาหอมหวานจิ้งขึ้น
 หอมอายดินเลอก่อน สรดั้นหมู่แมนมา
 ๑ ตนเขาเรื่องร้อนหล้าเลอหา หาวนคั้นไปได้
 จ้าวชิมดินแสงหล่น เพียงดับได้มีดมูลา

2.3 ดินในฐานะอาหารที่ปรากฏในนิทาน

การกินดินที่ปรากฏในนิทานพบเรื่อง ดินถนัในเรื่องพระอภัยมณี ดินถนัคือดินชนิดหนึ่ง สันนิษฐานว่าน่าจะมาจาก “ดินถนั” ในตำราแพทย์แผนไทย ดินถนันี้เชื่อว่าเป็นยารักษาโรคและเป็นยาอายุวัฒนะ ในเรื่องพระอภัยมณี นางละเวง มีรูปร่างหน้าตางดงามอยู่เสมอเพราะกินดินถนั กำเนิดของดินถนันั้น สุนทรภู่เขียนไว้ในเรื่องพระอภัยมณีว่า ดินถนัมีลักษณะเหมือนน้ำเต้าสีทองเหลืองอร่าม มีรสโอชา ยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ

พอได้ยดินลั่นเสียงครันครัน สะเทือนพันภูผาป่าระหง
 ประเดี้ยวหนึ่งตึงสะตุงดังผลุงลง กลิ้งอยู่ตรงหน้าเท่านั้นเต้าทอง
 เหลืองอร่ามงามอมหอมระรื่น ดุสคขึ้นซูลี่ไม่มีสอง
 ลงลั่นกักขมีดอกกริดลอง ขาดเป็นสองซีกไล่ข้างในแดง
 นางชิมดูรู้ว่าโอซารส เหลือกกำหนดในมนุษย์สุดแสวง
 ทั้งหอมหวานชวนเสียวมีเรียวแรง ที่คอแห่งหิวหายสบายบาน

เทพารักษ์เข้ามาขอแบ่งดินถนัจากนางละเวงวันพาकिनให้พันคำสาป และเล่าความเป็นมาพร้อมทั้งสรรพคุณของดินถนัให้นางละเวงฟังว่า ดินถนัเกิดขึ้นเองจากดิน เมื่อเกิดขึ้นจะมีเสียงดัง เป็นดินที่มีกลิ่นหอม ใช้เป็นยารักษาโรค และเป็นยาอายุวัฒนะ ทำให้ผิวพรรณงดงาม นอกจากจะเรียกว่า ดินถนั แล้ว สุนทรภู่อยังเรียกว่า ถันสุธา และนมพระธรณีด้วย (Office of the Royal Society, 2012, p. 3)

ลูกนั้นหรือชื่อว่านมพระธรณี ถึงพันปีผุดขึ้นเหมือนปิ่นดั่ง
 ผุ่งสัตว์ไพรได้ยดินทั้งกลิ่นหอม มาพรั่งพร้อมหมายจะกินถวิลหวัง
 ด้วยหวานเย็นเห็นประเสริฐเลิศกำลัง กำจัดทั้งโรคไม่ราศี
 อายุยืนขึ้นชุ่มเป็นหนุ่มสาว ผิวนั้นราวกับทองละอองศรี
 ถึงแก่เฒ่าเข้าเรือนสามร้อยปี ก็ไม่มีมัวหมองละอองนวล
 ทั้งเนื้อหอมกล่อมกลิ่นระรินริน เป็นที่ชื่นชยบุรุษสุดสงวน

3. ดินในฐานะอาหารที่ปรากฏในชีวิตจริง

ในวิถีชีวิตไทยพบว่าคนไทยแทบทุกภูมิภาคมีวัฒนธรรมการกินดินมาแต่โบราณ คนไทยกินดินทั้งในฐานะอาหารและยา ดังจะได้จำแนกประเภทของดินต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ดินที่มีคุณลักษณะพิเศษ หมายถึงการกินดินในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีลักษณะพิเศษ โดยนำมากินเป็นของว่าง หรือประทังชีวิต อาจมีผลพลอยได้ในเชิงสุขภาพ ช่วยรักษาอาการต่าง ๆ ได้

ก. ดินอัด ของภาคเหนือ เรียกว่า “อัด หรือ อิบ” ดินที่นำมากินกันนั้น ต้องเลือกดินเหนียวที่อยู่ลึกจากผิวดินประมาณ 2 เมตร อาจได้จากการขุดบ่อน้ำ เมื่อได้ดินมาแล้ว ต้องหั่นเป็นแผ่นบางๆขนาดประมาณฝ่ามือ นำไปผึ่งให้แห้ง หรือเก็บไว้บน “ข่า” คือแคร่ไม้ไผ่ที่แขวนอยู่เหนือเตาไฟของบ้านแบบโบราณ ดินจะมีกลิ่นหอม น่ากิน รสชาติออกมันๆ ถือว่าเป็นของขบเคี้ยวเล่น (Baothong, 2010, p. 3)

ข. ดินโพน ของภาคอีสาน ดินที่วุ้นคือดินเหนียวที่เอามาจากโพน (ลักษณะคล้ายจอมปลวกขึ้นอยู่ตามริมแม่น้ำ) ดินโพนนั้นถือว่าสะอาด มีรสขชาติดีและมีกลิ่นหอมของดิน คนนิยมขุดดินโพนมาตากแห้งแล้วห่อด้วยผ้าขาว ใช้เป็นยาแก้โรคปวดมวนท้องได้ผลชะงัดนัก หรือถ้าแพ้ท้อง เพียงเอาดินโพนมาละลายน้ำกิน อาการก็จะทุเลาลง ชาวอีสานชอบกินดิน ใช้เป็นอาหารติดยามในเวลาดูแลทางไกลด้วย (Liao Seng, 2009, p. 6)

ค. ดินลื้ม ของภาคใต้ “ดินลื้ม” มีเพียงแห่งเดียวในจังหวัดนครศรีธรรมราช มีผู้คนพบบริเวณพื้นที่ใช้ในการทำนาข้าว (บางแห่ง) รสชาติจะมีความเค็ม กรรมวิธีการทำดินลื้มคือการนำดินนั้นมาตำหรือบดให้เป็นผงละเอียดใช้ “แรง” ร่อนเอาสิ่งที่ไม่ต้องการออก จากนั้นจึงเติมน้ำต้มสุกคลุกเคล้าให้เข้ากันด้วยการนวดด้วยมือ และทดลองชิม หากรสชาติไม่เป็นที่พึงใจก็จะมีการนำเอา “เกลือ” ผสมลงไปเพื่อเพิ่มรสชาติ คลุกเคล้าและนวดต่อไปจนกลมกลืนได้ที่ แล้วจึงนำเอาดินไปอัดกรอบไม้ที่ทำเป็นแผงยาวกว้างประมาณ 1 – 2 เซนติเมตร ตัดให้มีมีความยาวประมาณ 5-6 เซนติเมตร แล้วจึงนำไปผึ่งแดดให้แห้ง บางแห่งใช้วิธีการไล่ความร้อนด้วยวิธีการขุดหลุมก่อไฟด้วยไม้ท่อนให้เป็นถ่านไม่มีควัน แล้วนำดินใส่ไม้ตัก หรือวางบนวัสดุอื่น “ย่าง” ให้สะเก็ดน้ำ ให้ดินสุกแต่ไม่ถึงกับไหม้เช่น เครื่องปั้นดินเผา (Patcharaphisuth, & Tansit, 2017, p. 6)

ภาพที่ 2 ดินโพน

ภาพที่ 3 ดินลิม

3.2 ดินที่มีสรรพคุณพิเศษ หมายถึงการกินดินที่มีสรรพคุณเฉพาะ ในการรักษาโรคหรืออาการผิดปกติของร่างกาย เป็นการกินดินในฐานะยา ในทางแพทย์แผนไทยหรือเภสัชกรรมไทย ระบุว่า “ดิน” จัดอยู่ในกลุ่ม “ธาตุวัตถุ” คือหมายถึงหิน ดิน แร่ ที่อาจเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือได้จากการประสมทำขึ้นโดยมนุษย์ สัตว์ หรือพืช ซึ่งในกลุ่มธาตุวัตถุนี้ ยังแบ่งออกเป็นธาตุที่สลายตัวได้ยาก และธาตุที่สลายตัวได้ง่าย ซึ่งดินจัดอยู่ในกลุ่มธาตุที่สลายตัวได้ง่าย (Phichiansunthorn, & Jeeruangs, 2013, p.5)

เครื่องยาธาตุวัตถุประเภทดินที่อยู่ในตำราโบราณนั้นและใช้รับประทาน พบ 7 ประเภท (โดยจะกล่าวถึงเฉพาะยาที่กินเท่านั้น ไม่รวมยาทา ยาผงโรยแผลต่าง ๆ ที่เป็นยาใช้ภายนอก) ดังนี้

ก. ดินแดงเทศ ดินแดงเทศเป็นดินแดงที่มาจากอินเดีย สีแดงเข้มกว่าดินแดงไทยที่เคยมีมากในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชลบุรี และจันทบุรี พบเป็นส่วนผสมในพระคัมภีร์วรโยคสาร ร่วมกับเครื่องยาอื่น ๆ มีสรรพคุณช่วยให้เจริญอาหาร (Phichiansunthorn, & Jeeruangs, 2013, p. 56)

ข. ดินประสิว โบราณได้ดินประสิวจากขี้ค่างควา ซึ่งค่างควาในประเทศไทยมักอาศัยอยู่ในถ้ำหินปูนเมื่อจะทำเป็นเครื่องยาให้ดื่มเคี้ยวขี้ค่างควาแล้วกรองขณะร้อน ทิ้งไว้ให้เย็น จะมีเกล็ดสีขาวของดินประสิวเกาะตามข้างภาชนะที่ตมั้นนั้น เก็บเอาเกล็ดขาวนั้นมาใช้ เรียก ดินประสิวขาว โดยมากดินประสิวส่วนใหญ่มาจากภาคเหนือ ในตำราสรรพคุณยาไทยกล่าวว่า ดินประสิวมี รสเค็มปร่า เย็น

มีสรรพคุณขับลมที่คั่งค้างตามเส้น ถอนพิษ ขับปัสสาวะ ในพระคัมภีร์มูจกปากขันทิกา กล่าวถึงดินประสิว ที่เป็นเครื่องยา เป็น ยาชำระล้างลำไส้ ลำโหด ลำเสมหะ ลำเอ็น ลำเส้น ใช้ต้มกิน (Phichiansunthorn, & Jeeruangs, 2013, pp. 58-60)

ค. ดินปลวก ดินปลวก หรือดินรังปลวก เป็นดินละเอียดที่ตัวปลวก ใช้ทำรังสำหรับอาศัยและเป็นอาหาร ครั้นนานเข้าดินนั้นจึงตลง ปลวกก็จะทิ้งรังไปหาที่อยู่และทำรังใหม่ ดินรังปลวกแก่นี้เอามาใช้เป็นเครื่องยา ปลวกอาจทำรังอยู่ใต้ดินหรือบนดินขึ้นอยู่กับชนิดของปลวก ดินปลวกนั้นมี 2 ชนิด คือ ดินปลวกขาวและดินปลวกดำ บางตำราเรียกดินแท่นปลวก หรือแท่นรังปลวก ตำราสรรพคุณยาโบราณว่า ดินปลวก มีรสเย็นจัด ละลายน้ำดื่มแก้กระหายน้ำ แก้อ่อนใน ดังปรากฏในพระคัมภีร์โกษย และ ยาแก้กษัยปลวก (Phichiansunthorn, & Jeeruangs, 2013, pp. 61-70)

ง. ดินถน่ำ เป็นดินสีเหลือง มีลักษณะแข็งแต่ร่วน ไม่มีกลิ่น ที่ใช้เป็นเครื่องยาไทย มีอยู่ 2 ชนิด คือ ดินถน่ำถาน หรือ ดินท้องส้วม เกิดจากการ ทำส้วมลงในดิน แล้วทิ้งไปหลายๆ สิบปี จนกลายเป็นดินแข็งร่วน สีเหลืองแก ไม่มีกลิ่น ส่วนอีกชนิดหนึ่ง คือ ดินถน่ำถ้ำ หรือ ดินท้องถ้ำ เป็นดินปนหินสีเหลือง แข็งและร่วน เหมือนกันแต่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในถ้ำ ในพระคัมภีร์โรคนิทานให้ยาขนานหนึ่งที่เข้า “ดินถน่ำ” เฝ้าไฟเป็นเครื่องยา กินแก้กระหายน้ำ แก้อ่อนภายในด้วย (Phichiansunthorn, & Jeeruangs, 2013, p. 57)

จ. ดินรังหมาล่า หมาล่าเป็นแมลงจำพวกต่อหรือแตน แต่ทำรัง รูปร่างต่างกันด้วยดินเหนียวหรือดินเหนียวปนทราย ติดอยู่กับกิ่งไม้หรือวัสดุอื่นภายนอก บ้านเรือน หรือตามซอก ฝา เพดานในบ้านเรือน ทั้งนี้แล้วแต่ชนิดของหมาล่า ตำราสรรพคุณ ยาโบราณว่า ดินรังหมาล่ามีรสเย็น ช่วยถอนพิษและถอนพิษรัตบวม ในพระคัมภีร์ โรคนิทานให้ยาขนานหนึ่งที่เข้า “รังหมาล่า” เป็นเครื่องยา กินแก้กระหายน้ำ แก้อ่อนภายในด้วย (Phichiansunthorn, & Jeeruangs, 2013, pp. 71-74)

ฉ. ดินสอพอง ดินสอพองพบมากที่จังหวัดลพบุรี คำ “สอ” มาจากภาษาเขมร แปลว่า ขาว ดินสอพอง จึงหมายถึงดินขาวที่เนื้อปรกติไม่แข็ง แพทย์ โบราณมักนำดินสอพองมาสะตุก่อนนำมาใช้เป็นยา การสะตุนั้นทำเพื่อฆ่าเชื้อที่อาจติดมากับดินสอพอง โดยการนำดินสอพองมาใส่ในหม้อดิน ปิดฝา แล้วยกขึ้นไฟให้นานพอสมควร เมื่อเห็นว่าดินสอพองนั้นสุกดีแล้วจึงนำมาใช้ได้ ในตำราพระโอสภพระนารายณ์ มียาอยู่ขนานหนึ่ง คือ ยาขยานที่ 36 เข้าดินสอพองเผาให้สุก หรือดินสอพองสะตุขึ้นเอง

ให้คนใช้กินเนื่อง ๆ แก้วร้อน แก้วกระหายน้ำ (Phichiansunthorn, & Jeeruangs, 2013, pp. 75-82)

ข. ดินสอพองในปล้องไม้ เป็นเครื่องยาโบราณอีกชนิดหนึ่ง เป็นแผ่นหรือผง สีขาวขุ่น มีกลิ่นเยื่อไม้ไผ่ มีส่วนประกอบเป็นผลึกทรายกว่าร้อยละ 80 ตำราสรรพคุณยาโบราณว่า ดินสอพองในปล้องไม้เป็นยาครอบจักรวาล แก้ได้หลายโรค เช่น แก้อาเจียน แก้วร้อน โรค กระตุ้นความกำหนัด แก้ไข้ ทำให้หัวใจ สมอง ตับ และไตเย็น และใช้เป็นยาแก้ท้องเดิน (Phichiansunthorn, & Jeeruangs, 2013, pp. 83-84)

นอกจากดินชนิดต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วยังพบดินชนิดอื่นๆ เพิ่มเติมด้วย แต่อาจจะมีการนำมาใช้ในตำราไม่มาก ปรากฏในพื้นบ้าน 4 ชนิด ได้แก่ ดินขุขี้ปูลู รสเย็น เผาไฟ แห้งน้ำ ใช้เป็นกระสายยา แก้ไข้พิษ ไข้กาฬ, ดินโป่ง รสเค็มสุขุม แก้บวม บำรุงธาตุทั้ง 4 ช่วยย่อยอาหาร, ดินส้ม รสเปรี้ยวผสมยาแก้ฝีในท้อง กัดเถาตานและเมือกมันในลำไส้ และ ดินเหนียว รสเย็น ผสมกับการบูรุดมลงให้ลง เบื้องต่ำ (Phichiansunthorn, & Jeeruangs, 2013, pp. 143-144)

3.3 ดินที่มีอานุภาพพิเศษ หมายถึงการกินดินที่มีอานุภาพที่เกิดจากความเชื่ออันอาจเหนือธรรมชาติ ส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายในการกินเพื่อสร้างขวัญกำลังใจ หรือเพื่อหวังผลในเชิงไสยเวท แบ่งได้ดังนี้

ก. ดินจากแหล่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นการนำดินจากแหล่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ มาเข้าเครื่องยา โดยเชื่อว่าดินที่อยู่ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ นี้จะมีอานุภาพหรือพลังานพิเศษ เมื่อกินแล้วจะช่วยให้เกิดพลังและกำลังใจ ดินจากแหล่งศักดิ์สิทธิ์นี้ ในตำราสรรพคุณยาโบราณ (Phichiansunthorn, & Jeeruangs, 2013, pp. 143-144) ได้กล่าวถึง ดิน 3 ชนิด ได้แก่

1) **ดินเจ็ดนคร** แก้วคุณผิคุณคน ทำฤๅษีไว้บูชา ดินนี้ได้นำมาจากจังหวัดที่มีชื่อ “นคร” นำหน้าทั้ง 7 เมือง

2) **ดินเจ็ดป่าช้า** รสเค็มเย็น ผสมยาแก้คุณผิคุณคน ทำฤๅษีไว้บูชา ดินนี้ได้นำมาจากป่าช้า 7 แห่งรวมกัน

3) **ดินท้องเรือจ้าง** รสเย็น แก้วลักปิด ลักเปิด แก้วกระทำ

ข. ดินจากพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เป็นการนำดินที่ผ่านพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์แล้วมาเข้าเครื่องยาเพื่อกินและหวังผลในเชิงไสยเวท โดยมากมักเป็นดินสอพองที่นำมาทำเป็นดินสอสำหรับเขียนยันต์บนกระดาน ทั้งยันต์ปถมัง และยันต์ตรีนิสิงเห

Sarikabutr (1973, p. 68) กล่าวว่า ปถมังเป็นคัมภีร์แรกที่ถูกใคร่ศึกษาวิชาเวทมนตร์พึงจำเป็นต้องเรียนรู้ เพราะเมื่อเริ่มเรียนรู้สูตรในคัมภีร์ปถมังได้แล้ว ก็จะสามารถหัตถเลขยันต์ต่าง ๆ ต่อไปได้ และปถมังนี้ก็มีการอ้างถึงพรหมที่ลงมากินจวนดินในฐานะต้นวงศ์ของมนุษย์ด้วย ดังที่กล่าวกันว่าที่มาของคัมภีร์ปถมังนี้ เริ่มแรกเมื่อครั้งต้นกับโลกนี้ยังเป็นที่ว่างเปล่าอยู่ พื้นแผ่นดินยังเพิ่งจะงวดจากน้ำ เริ่มจะเกิดเป็นพื้นดินขึ้นมา ท้าวสหัมบดีพรหมได้เสด็จลงมาแลเห็นดอกบัวโผล่พ้นระลอกน้ำขึ้นมา ๕ ดอก ก็ทราบด้วยญาณว่าในกบนี้ จะบังเกิดพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาตรัสรู้ ๕ พระองค์ เป็นกำเนิดแห่งภวัตรกัปอันประเสริฐยิ่งแล้วจึงได้หยิบหยูกาทั้งลงมาบนพื้นน้ำ น้ำนั้นก็งวดเป็นแผ่นดินขึ้น มีกลิ่นหอม เหล่าพรหมได้กลิ่นจวนดินต่างลงมาเสพกิน ตตรสงวนดินนั้นมิอาจกลับคืนสู่พรหมโลกได้ จึงได้ตั้งรกรากเป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์สืบมาจนทุกวันนี้ ฉะนั้นก่อนจะเล่าเรียนคัมภีร์ปถมังจึงต้องกล่าวคำนมัสการสหัมบดีพรหมดังนี้คือ *“อังกะระพินทุนาถังอุปันนัง พรหมาสหัมบดีนิยามะ อาทิ กิแป สุอาคะโต ปัญจะปทุมมังทิสวา นะโมพุทธานะวันทะนังฯ”*

การจะได้ผงปถมังนี้ผู้ประกอบพิธีต้องเขียนยันต์ตามตำรา แล้วลบผงจากการลบยันต์ดังกล่าวถือว่าเป็นผงที่มีอานุภาพพิเศษ ผงปถมังนี้มีอานุภาพหนักไปทางด้านอิทธิฤทธิ์ อยู่ยงคงกระพันชาตรี จึงจึงการบาศ์ตรูหม์ปัญจามิตร สะกดทั้งมนุษย์และสัตว์ให้ตกอยู่ในอำนาจ และเป็นกำบังล่องหนหายตัว ถึงทางเมตตามหานิยม ก็ใช้ได้เหมือนกัน เมื่อทำผงสำเร็จถึงสุณิพพานแล้วตำราให้นำเครื่องยามาผสมปั้นแท่งมีกฤษณา กะลำพัก ขอนดอก จันทน์ทั้งสอง ชะมด พิมเสน ฯลฯ เป็นอาทิ

4. มนุษย์กินดินในตำนาน: หลักฐานการกินดินมาแต่สังคมบรรพกาลในชีวิตจริง

นิทานและตำนานต่าง ๆ ที่กล่าวถึงการกินดินของพรหม และมนุษย์ดังนำเสนอมาข้างต้น สอดคล้องกับการกินดินของมนุษย์ในวิถีชีวิตจริง แสดงให้เห็นว่านิทานและตำนานดังกล่าวเป็นร่องรอยของหลักฐานการกินดินของมนุษย์มาแต่โบราณแล้วเพิ่มเติมความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ จนดินนั้นกลายเป็น “ของวิเศษ” ในนิทาน และการกินดินกลายเป็นเรื่องเหนือจริงไปในที่สุด อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่าการกินดินของมนุษย์สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติใน 3 มิติ ดังนี้

4.1 การกินดินกับการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

การกินดินเป็นพฤติกรรมที่แสดงความเป็นสื่อกลาง เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเข้าด้วยกัน ธรรมชาติในที่นี้หมายถึงผืนแผ่นดิน โดยใช้ “ดิน”

ซึ่งเป็นวัตถุส่วนหนึ่งของ “แผ่นดิน” มาเชื่อมโยง ดังในกรณีที่มีการใช้อาณาภาพพิเศษ ความศักดิ์สิทธิ์จากดิน เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ โดยมองว่าอาณาภาพจากการกินดินนั้น ดินดังกล่าวจะเป็นสื่อเชื่อมโยงไปถึงแผ่นดิน หรือ พระธรณี ในแง่นี้เป็นเสมือนมนุษย์ พึ่งพาอำนาจจากธรรมชาติ

4.2 การกินดินกับการแสดงว่ามนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ

การกินดินเข้าไปในร่างกาย คือสัญลักษณ์ของการแสดงความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ เหมือนดังในกรณีพิธีรับศีลมหาสนิทศักดิ์สิทธิ์ของ คริสต์ศาสนิกชนโรมันคาทอลิก, อีสเทิร์นออร์ทอดอกซ์ และโปรเตสแตนต์ บางคนเรียกว่าศีลมหาสนิท เป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาคริสต์ ซึ่งแสดงถึงการร่วมสนิทกับ พระเยซู โดยการรับประทานขนมปัง (สัญลักษณ์แทนพระกายของพระองค์) และไวน์ (สัญลักษณ์แทนพระโลหิต) เป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นหนึ่งเดียวกับพระเป็นเจ้า ในกรณีนี้เช่นกัน การกินดินทั้งในฐานะของว่างและยาสะท้อนให้เห็นถึงว่ามนุษย์เป็น หนึ่งเดียวกับธรรมชาติ ธรรมชาติอยู่ในร่างกายมนุษย์ และยังสอดคล้องกับความเชื่อ เรื่องมนุษย์กำเนิดจากดิน

4.3 การกินดินกับการแสดงว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

การกินดินของมนุษย์เป็นพฤติกรรมเช่นเดียวกับสัตว์อื่น ๆ ที่กินดิน ทั้งการกินดินเป็นอาหารและกินเป็นยา ในกรณีนี้แสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกัน ภายใต้อาณาจักรของธรรมชาติ ในมิตินี้แสดงให้เห็นว่าสรรพสัตว์ รวมถึงมนุษย์ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเช่นเดียวกัน

สรุปผลการวิจัย

ดินเป็นธรรมชาติที่ใกล้ชิดมนุษย์อย่างหนึ่ง มีความสำคัญกับมนุษย์ในมิติความเชื่อ มาแต่ครั้งสังคมบรรพกาล และส่งสมสืบทอดเรื่อยมาจนถึงสังคมปัจจุบัน ดังที่พบ วัฒนธรรมการกินดินในหลายวัฒนธรรมทั้งในโลกตะวันตกและโลกตะวันออก จากการ สืบสาวพบว่าในวัฒนธรรมไทยมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับดินและการกินดินเช่นกัน ในสังคมไทย มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับดิน ได้แก่ พระธรณี หรือ พระศรีวสุนธราเป็นเทพีแห่งพื้นแผ่นดิน พระภูมิและจุลโลกบาล นางโกลวดี และผีโป่ง ส่วนประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับดิน ได้แก่ พิธีปลุกนางธรณี ประเพณีแรกนา หรือ ผีตาแฮก และยังมีความเชื่อเกี่ยวกับดิน ได้แก่ ความเชื่อแม่กินดิน พรหมจะมากัดเป็นลูก ความเชื่อเรื่องมนุษย์กำเนิดจากดิน และความเชื่อเรื่องก่อนออกเดินทาง/ทัพให้เหยียดินใส่ศีรษะ

นิทานและตำนานที่ปรากฏในสังคมไทยมีการกล่าวถึงดินในฐานะอาหาร ดังพบในเรื่องเล่าต่าง ๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ จัวนดิน กระบิดิน และเครือดิน ในคัมภีร์อัครคัมภีร์สูตร เป็นคัมภีร์ในพระสูตรตันปิฎก ซึ่งแสดงถึงกำเนิดของโลกและจักรวาล เป็นเรื่องราวของพรหมที่ลงมากินจัวนดินแล้วทำให้กลายเป็นมนุษย์ สถานะของพรหมหายไป เกิดเป็นมนุษย์ชุดแรกของโลก จัวนดินในบันทึกไตรปิฎก 8 เรื่อง 500 รูป ในนิทานธรรมบท กล่าวถึงภิกษุฉันท “จัวนดิน” แสดงให้เห็นว่า “จัวนดิน” ยังอาจมีอยู่จริง และการกินจัวนดินในครั้งพุทธกาลมีบันทึกอยู่ (ไม่ได้เป็นสิ่งที่หายไปเมื่อครั้งกำเนิดโลกและพรหมมากินเมื่อต้นกับ) ซึ่งสัมพันธ์กับเรื่องราวในอัครคัมภีร์สูตร ส่วนดินในฐานะอาหารที่ปรากฏในตำนาน ได้แก่ จัวนดินในตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ เป็นตำนานเมืองโบราณในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน เนื้อหาตอนต้นตำนานกล่าวถึงกำเนิดโลก ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์อัครคัมภีร์สูตร ในพระพุทธศาสนา ดังที่ในตำนานกล่าวถึงจัวนดิน พรหมที่ลงมากินจัวนดิน และเมื่อกินจัวนดินเป็นอาหารก็เปลี่ยนสถานะจากพรหมกลายเป็นมนุษย์ และดินใจกลางเมืองในตำนานมอญ เรื่องราชาธิราช เป็นเรื่องราวตำนานประวัติศาสตร์มอญ-พม่า มีอนุภาคเหตุการณ์สำคัญตอนหนึ่งที่เป็นที่จดจำคือ “การกินดินใจกลางเมืองศัตรู” นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงจัวนดินในโครงการแข่งน้ำซึ่งได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์อัครคัมภีร์สูตรด้วย ขณะที่ดินในฐานะอาหารที่ปรากฏในนิทาน พบเรื่อง ดินถนัในเรื่องราวพระอภัยมณี ดินถนัคือดินชนิดหนึ่ง สันนิษฐานว่าน่าจะมาจาก “ดินถนั” ในตำราแพทย์แผนไทย ดินถนันี้เชื่อว่าเป็นยารักษาโรคและเป็นยาอายุวัฒนะ ในเรื่องพระอภัยมณี นางละเวงมีรูปร่างหน้าตางดงามอยู่เสมอเพราะกินดินถนั นอกจากจะเรียกว่า ดินถนั แล้วสุนทรภู่ยังเรียกว่า ถันสุธา และ นมพระธรณี ด้วย

ในวิถีชีวิตไทยพบว่าคนไทยแทบทุกภูมิภาคมีวัฒนธรรมการกินดินมาแต่โบราณ คนไทยกินดินทั้งในฐานะอาหารและยา ดังจะได้จำแนกประเภทของดินต่าง ๆ ดังนี้ 1) ดินที่มีคุณลักษณะพิเศษ หมายถึงการกินดินในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีลักษณะพิเศษ โดยนำมากินเป็นของว่าง หรือประทังชีวิต อาจมีผลพลอยได้ในเชิงสุขภาพ ช่วยรักษาอาการต่าง ๆ ได้ ได้แก่ ก. ดินอัด ของภาคเหนือ ข. ดินโพน ของภาคอีสาน และ ค. ดินลีม ของภาคใต้ 2) ดินที่มีสรรพคุณพิเศษ หมายถึงการกินดินที่มีสรรพคุณเฉพาะในการรักษาโรคหรืออาการผิดปกติของร่างกาย เป็นการกินดินในฐานะยา พบ 7 ประเภท (โดยจะกล่าวถึงเฉพาะยาที่กินเท่านั้น ไม่รวมยาทา ยาผงโรยแผลต่าง ๆ ที่เป็นยา

ใช้ภายนอก) ได้แก่ ดินแดงเทศ ดินประสีว ดินปลวก ดินถ่าน ดินรังหมาล่า ดินสอพอง ดินสอพองในปล้องไม้ นอกจากดินชนิดต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วยังพบดินชนิดอื่น ๆ เพิ่มเติมด้วย แต่อาจจะมีการนำมาใช้ในตำราไม่มาก ปรากฏในพื้นที่บ้าน 4 ชนิด ได้แก่ ดินขุขุย ดินโป่ง ดินส้ม และ ดินเหนียว 3) ดินที่มีอาณาภาพพิเศษ หมายถึงการกีดกัน ดินที่มีอาณาภาพที่เกิดจากความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายในการกีดกัน เพื่อสร้างขวัญกำลังใจ หรือเพื่อหวังผลในเชิงไสยเวท แบ่งได้เป็น ดินจากแหล่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นการนำดินจากแหล่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ มาเข้าเครื่องยา ได้แก่ ดินเจ็ดนคร ดินเจ็ดป่าช้า ดินท้องเรือจ้าง และดินจากพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เป็นการนำดินที่ผ่านพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์แล้ว มาเข้าเครื่องยาเพื่อกีดกันและหวังผลในเชิงไสยเวท โดยมากมักเป็นดินสอพอง ที่นำมาทำเป็นดินสอสำหรับเขียนยันต์บนกระดาน หั้วยันต์ปถมัง และยันต์ตรีนิสิงเห

นิทานและตำนานต่าง ๆ ที่กล่าวถึงการกีดกันดินของพรหม และมนุษย์ ดึงนำเสนอมาข้างต้น สอดคล้องกับการกีดกันดินของมนุษย์ในวิถีชีวิตจริง แสดงให้เห็นว่า นิทานและตำนานดังกล่าวเป็นร่องรอยของหลักฐานการกีดกันดินของมนุษย์มาแต่โบราณ แล้วเพิ่มเติมความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ จนดินนั้นกลายเป็น “ของวิเศษ” ในนิทาน และการกีดกันดินกลายเป็นเรื่องเหนือจริงไปในที่สุด อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่า การกีดกันดินของมนุษย์สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติใน 3 มิติ คือ การกีดกันกับการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การกีดกันกับการแสดงว่ามนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ และ การกีดกันกับการแสดงว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

การกีดกันดินยังสะท้อนให้เห็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ในอารยธรรมโบราณ ที่ให้ความสำคัญกับดินว่าเป็นผู้ให้กำเนิด และส่วนใหญ่เชื่อกันว่าดินเป็นเพศแม่ ดังเช่น ในตำนานกรีก มีเทวีแห่งดิน คือ โกออา หรือ เกอา ก็เป็นเทพรุ่นแรกที่มีผู้ให้ความเคารพนับถืออย่างสูง ตามตำนานของชาวกรีก ร่างกายของนางคือพื้นพิภพ หรือในอียิปต์ มีเทวีนูท (NUT) เป็นเทวีแห่งผืนแผ่นดิน ส่วนในโลกตะวันออกในศาสนาพราหมณ์ มีพระแม่ปฐวี (PRITHVI) หรือพระแม่ธรณี ในวัฒนธรรมจีนคือ “ตี่มู่เหนียงเหนียง” ดินในฐานะของสัญลักษณ์ของความเป็นแม่นั้นเมื่อกินเข้าไปแล้วคือการเข้าสู่ภาวะ “อ้อมอกแม่” การเป็นหนึ่งเดียวกับแม่ นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับตำนานโบราณทั้งหลายที่มักกล่าวถึงพระเจ้าที่ป้อนมนุษย์คู่แรกจากดิน เหตุนี้เมื่อเทวดาหรือพรหมลงมากินจวนดินแล้วจึงต้อง “ละทิ้ง” สภาวะอันเป็นทิพย์สู่การเป็นมนุษย์โดยมีดินเป็นตัวเชื่อมหรือสื่อกลาง เสมือนการถ่ายโอนจิตวิญญาณมนุษย์เข้าสู่ร่างนั่นเอง

อภิปรายผลการวิจัย

เรื่องการกินดินของมนุษย์สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของมนุษย์ในการสังเกตธรรมชาติ จนค้นพบว่าดินบางชนิดมีคุณสมบัติที่กินได้ เป็นการค้นพบอาหารที่อยู่ใกล้ตัวมนุษย์ ขณะเดียวกันยังอาจเป็นร่องรอยของสถานการณ์การขาดแคลนอาหารจนต้องกินดิน นอกจากนี้ยังพบว่าการกินดินของมนุษย์มาพร้อมกับการให้คุณค่าและความหมายของดินด้วย ดังเช่นในคัมภีร์อัคคัญญสูตร การกินดินคือการทำให้หมดสภาพของเวทดาหรือพรหม เกิดกิเลสอย่างมนุษย์ ดินจึงเป็นสัญลักษณ์ของโลกมนุษย์ (ที่เต็มไปด้วยกิเลส) หรือในเรื่องราชาธิราช กรณีการกินดินใจกลางเมืองศัตรู แสดงถึงนัยยะและความหมายของการล้างแค้นการลบทอนศักดิ์ศรีของศัตรูจากการกินดิน รวมทั้งการกินดินจากแหล่งศักดิ์สิทธิ์หรือดินจากพิธีกรรม ล้วนต่างเป็นการกินที่เกิดจากการให้คุณค่าและความหมายแก่ดิน อย่างไรก็ตามความหมายของดินนั้นยังมีความหมายในหลายมิติ อีกด้วย เช่น มิติที่เป็นอาหาร (ธาตุวัตถุ) มิติที่เป็นอาหารสัญลักษณ์ (กิเลส ความเป็นมนุษย์ ความเป็นแม่ สื่อกกลางฟ้ากับดิน ฯลฯ)

การให้คุณค่าและความหมายแก่ดินหรือธรรมชาติ เป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่มองว่ามีกำเนิดจากธรรมชาติ (ดิน) สรรพสัตว์ล้วนกำเนิดร่วมกันและเป็นเครือญาติกัน และเคารพซึ่งกันและกัน ดังเช่นในกรณีการนับถือดินจนมาสู่การกินดินในวัฒนธรรมไทย สอดคล้องกับที่เดวิด คินส์ลีย์ (David Kinsley) กล่าวไว้ใน Ecology and Religion: Ecological Spirituality in Cross-Cultural Perspective ว่า มิสตัสซินี ครี ศาสนาชนเผ่าพื้นเมืองออสเตรเลีย ให้ความหมายของการล่าในฐานะพิธีกรรมทางศาสนาอย่างหนึ่ง ในขณะที่ศาสนาของชาวอะบอริจินได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงผ่านการมองมุนมนุษย์วิทยาเรื่องอัตลักษณ์ของสัตว์/พืชว่า มนุษย์ก็คือสัตว์และพืชที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกัน ส่วนชาวไอนุและชาวโคยคอนมีความเชื่อว่าธรรมชาติมีพลังอำนาจที่จะให้พรแก่มนุษย์ผู้ที่เคารพเท่านั้น และแก่นความคิดเชิงนิเวศของศาสนาชาวอเมริกันพื้นเมืองที่มองว่าการล่าเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมนุษย์ต้องกระทำบนพื้นฐานของความเคารพสัตว์ที่ถูกล่า นั้น อีกทั้งยังเชื่อว่าทุกสิ่งในธรรมชาติมีพลังอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมนุษย์ควรตระหนักถึงความสัมพันธ์ต่อธรรมชาติในฐานะกระบวนการเข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (Jaifai, 2017, p. 184)

ข้อเสนอแนะการวิจัย

การศึกษาในครั้งต่อไปอาจมีการศึกษาในลักษณะสหวิทยาการ โดยศึกษาทั้งในมิติมนุษยศาสตร์ร่วมกับมิติวิทยาศาสตร์ เช่น ปฐพีวิทยา เกษตรวิทยา ซึ่งอาจนำไปสู่ข้อค้นพบที่อาจพัฒนาไปสู่การสร้างนวัตกรรมได้

เอกสารอ้างอิง

- Arunsak, K. (2017). *Dhipayapratima: Origins and Meanings 14 Dhipaya of fortune-abundance of Thailand and Asia*. Nonthaburi: Museum Press.
- Baanjomyut. (2000). *Theory of Buddhist world evolution*. Retrieved January 18, 2022, from https://www.baanjomyut.com/library_3/
- Baothong, S. (2010) *Beliefs about eating soil*. Retrieved January 28, 2022, from <https://sites.google.com/site/tuysaranya/>
- Boonpitak, S., et al. (2016). Culture Traditional and Local Knowledge of Farmer's Plant Local Rice in Muang and Sai Ngam Districts, Kamphaeng Phet Province. [Special issue]. *The Golden Teak : Humanity and Social Science Journal (GTHJ.)*, 22, 94-103.
- Chao Phraya Phra Klang (Hon). (1946). *Rajadhiraj episode 15, extracted from the Raman Chronicle on Rajadhiraj*. Retrieved January 29, 2022, from <https://vajirayana.org/>
- Chinworasiriwat, N. (2020). *The secret that soldiers must do before they travel far from home is to put soil on their heads*. Retrieved January 29, 2022, from <http://www.liekr.com/>
- Department of Cultural Promotion. (2012). *Intangible Cultural Heritage: Nang Phokhawadee*. Retrieved 29 January 2022, from <http://ich.culture.go.th/index.php/th/ich/folk-literature/>
- Dhammapadattha. (2008). *Pandivaga Vanna 8. The story about 500 monks*. Retrieved February 2, 2022 from <https://th.wikisource.org/wiki/>

- Fine Arts Department (1939). *Chronicle Conference Region 72 The Legend of Suwan Khom Kham. Mrs. Wicharanawat and Phraya Wisetsupawat.* Printed as a souvenir at the funeral of Mrs. Siew Kachanasapt, her mother, on May 25, 1939 at Wat Makutkasatriyaram. Bangkok.
- Flynt, W. (2004). *Dixie's forgotten people: The South's poor whites.* Bloomington: Indiana University Press.
- Harvey, G. E. (1925). *History of Burma: From the Earliest Times to 10 March 1824.* London: Frank Cass & Co. Ltd.
- Jaifai, P. (2017). Book Review Ecology and Religion: Ecological Spirituality in Cross-Cultural Perspective. *Panidhana : Journal of Philosophy and Religion*, 13(1), 183-187.
- Kasempholkoon, A. (2012). The Maintenance of Identity of the “Chong” Ethnic Group: A Case Study from Song Nai Ban Ritual in Ban Thung Kai Dak, Amphoe Mueang, Trat Province. *Journal of Thai Studies*, 8(1), 87-124.
- Learning Center for Earth Science and Astronomy (LESA). (2010). *Earth science and astronomy learning materials.* Retrieved January 29, 2022, from <http://www.pw.ac.th/emedial/media/science/lesa/index.html>
- Liao Seng, M. (2009). *Revisiting the past of Isan people.* Retrieved January 25, 2022, from <https://changthaidotcom.wordpress.com/>
- Mitpraphan, W. (2012). Common Characteristics and Relationship between Literature and Locality of the legend of Pathom Kapp / Pathom Mun; the edition of Xishuangbanna Lanna and Isan. *Journal of Humanities and Social Sciences Bansomdejchaopraya Rajabhat University*, 9(1), 45-58.
- Office of Information Technology, Sukhothai Thammathirat Open University. (2019). *Phi Ta Haek..* Retrieved January 28, 2022, from <https://library.stou.ac.th/odi/online/exhibition>

- Office of the Royal Society (2012). *Din Thanan*. Retrieved January 28, 2022, from <http://legacy.orst.go.th/?knowledges>
- Patcharaphisuth, C. P., & Tansit, S. S. (2017). *Eat soil as a snack*. Retrieved January 28, 2022, from <https://www.tnews.co.th/social/384065>
- Phayre, A. P. (1873). *The History of Pegu: Journal of Asiatic Society of Bengal*. N. P.: Oxford University.
- Phichiansunthorn, C., & Jeeruangs, W. (2013). *Handbook of Thai Traditional Pharmacy, Volume 4, Mineral Medicine*. Bangkok: Amarin
- Phrommathep, N. (2012). *The Legend of Lanna Ghosts: Phi Pong Dong Dam*. Retrieved January 28, 2022, from <https://www.gotoknow.org/posts/150330>
- Sarikabutr, T. (1973) *Buddhist scriptures*. Bangkok : Sillapabannakhan.
- Savanayon, N. (2006). *The Encyclopedia of Thai Traditions - Folk Tradition Section, Volume 1* . Bangkok: Fine Arts Department.
- WiriyaBurana, U., et al. (1968). *The Royal textbook of Brahmachat: the most complete*. Bangkok: Sor Thamphakdi's printing house.
- Young, S. L. (2011). *Craving earth : understanding pica : the urge to eat clay, starch, ice, and chalk*. New York: Columbia University Press.